מערך שיעור גמרא | מסכת סוכה, דף ו ע"ב - ז ע"א

"ושאין לה שלש דפנות": שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח

קהל יעד: כיתות ז'-ט' · משך: 45 דקות · נלווה: דף עבודה לתלמיד · שיעור 4 מתוך 5

נוסח המשנה והגמרא: אתר ספריא, מהדורת ויליאם דוידסון (ארמית מנוקדת, ניקוד: דיקטה). פירוש רש"י: ספריא. פסוקים: ספריא (תנ"ך מנוקד).

מטרות השיעור

- התלמידים יכירו את המחלוקת בין חכמים (שתי דפנות כהלכתן ושלישית אפילו טפח) לבין רבי שמעון (שלוש כהלכתן ורביעית אפילו טפח).
- התלמידים יבינו את המושגים "יש אם למסורת" (הולכים לפי הכתיב) ו"יש אם למקרא" (הולכים לפי הקריאה), ויספרו בעצמם את המילים "בסכת" בפסוקים.
- התלמידים יכירו את הסבר רב מתנה לשיטת רבי שמעון מהפסוק "ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר".
- התלמידים ידעו היכן מעמידים את הטפח, ויכירו את המושג "לבוד".

מהלך השיעור בקצרה

שלב	מה עושים	זמן
1	פתיחה: סוכה מדפים	5 דקות
2	הברייתא: חכמים ורבי שמעון	7 דקות
3	"יש אם למסורת" ו"יש אם למקרא": סופרים מילים	13 דקות
4	רב מתנה: "למחסה ולמסתור"	5 דקות
5	היכן מעמידים את הטפח	8 דקות
6	סיכום ודף עבודה	7 דקות
	סה"כ	**45 דקות**

ציוד: לוח, דף עבודה, שלושה דפי A4 וסרט הדבקה (להמחשה), חומש ויקרא או דף עם הפסוקים.

פתיחה (5 דקות): סוכה מדפים

מעמידים על השולחן שני דפים מקופלים בצורת האות ר ("כמין גאם", כמו פינה של חדר) ומניחים מעליהם דף כ"סכך". שואלים: **"האם זו סוכה? כמה קירות צריכה סוכה כדי להיות כשרה?"**

מוסיפים פס נייר צר (ברוחב טפח, כ-8 ס"מ) כ"דופן" שלישית. שואלים: האם הפס הזה מספיק? רושמים על הלוח את ההשערות.

שאלת המפתח של השיעור: **איך לומדים מספר דפנות מתוך פסוקים שלא מדברים בכלל על דפנות?**

שלב א (7 דקות): הברייתא, חכמים ורבי שמעון

גמרא, סוכה ו ע"ב

וְשֶׁאֵין לָהּ שָׁלֹשׁ דְּפָנוֹת. תָּנוּ רַבָּנָן: שְׁתַּיִם כְּהִלְכָתָן, וּשְׁלִישִׁית אֲפִילּוּ טֶפַח. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: שָׁלֹשׁ כְּהִלְכָתָן, וּרְבִיעִית אֲפִילּוּ טֶפַח.

- **"ושאין לה שלש דפנות"**: הגמרא חוזרת למשנה הראשונה, לפסול השלישי. (בנוסח המשנה בספריא המילה "שלשה" מופיעה בסוגריים; בגמרא כאן כתוב "שלש".)

- **"שתים כהלכתן"**: שתי דפנות שלמות. רש"י: למשל מזרחית וצפונית, "כמין גאם" (כמו האות ר, פינה); "כהלכתן": בגודל של דופן סוכה רגילה.
- **"ושלישית אפילו טפח"**: הדופן השלישית יכולה להיות רחבה טפח בלבד.
- **רבי שמעון**: צריך שלוש דפנות שלמות, ורק הרביעית יכולה להיות טפח.

שאלה לכיתה: לפי רבי שמעון, כמה דפנות צריכה סוכה? ולפי חכמים?

שלב ב (13 דקות): "יש אם למסורת" ו"יש אם למקרא"

> **גמרא, סוכה ו ע"ב**
>
> בְּמַאי קָמִיפַּלְגִי? רַבָּנַן סָבְרִי: יֵשׁ אֵם לַמָּסוֹרֶת, וְרַבִּי שִׁמְעוֹן סָבַר: יֵשׁ אֵם לַמִּקְרָא. רַבָּנַן סָבְרִי: יֵשׁ אֵם לַמָּסוֹרֶת, "בְּסֻכַּת" "בְּסֻכַּת" "בַּסֻּכּוֹת" — הֲרֵי כָּאן אַרְבַּע. דַּל חַד לְגוּפֵיהּ, פָּשׁוּ לְהוּ תְּלָתָא. שְׁתַּיִם כְּהִלְכָתָן, וַאֲתַאי הִלְכְתָא וּגְרַעְתַּהּ לִשְׁלִישִׁית וְאוֹקְמַתַּהּ אַטָּפַח. רַבִּי שִׁמְעוֹן סָבַר: יֵשׁ אֵם לַמִּקְרָא, "בַּסֻּכּוֹת" "בַּסֻּכּוֹת" "בַּסֻּכּוֹת" — הֲרֵי כָּאן שֵׁשׁ, דַּל חַד קְרָא לְגוּפֵיהּ, פָּשׁוּ לְהוּ אַרְבַּע. שָׁלֹשׁ כְּהִלְכָתָן, אֲתַאי הִלְכְתָא וּגְרַעְתַּהּ לִרְבִיעִית וְאוֹקְמַתַּהּ אַטָּפַח.

> **הפסוקים: ויקרא כג, מב-מג (ספריא, תנ"ך מנוקד)**
>
> בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל־הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכֹּת: לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ...

- **"יש אם למסורת"** (חכמים): הולכים לפי הכתיב, כלומר איך המילה כתובה בספר התורה. רש"י: "כמה שכתב משה ומסר בספר תורה לישראל היא האם והעיקר ולא כמו שהוא נקרא".
- **"יש אם למקרא"** (רבי שמעון): הולכים לפי הקריאה, כלומר איך המילה נשמעת כשקוראים אותה.
- **הכתיב**: רש"י מסביר שבפסוקים יש פעמיים "בסכת" חסר (בלי ו') ופעם אחת "בסכות" מלא. "בסכת" בלי ו' נראה כמו "סוכה" אחת (רש"י: "משמע חדא"), ו"בסכות" עם ו' הוא רבים, כלומר שתיים.
- **החשבון של חכמים**: 1 + 1 + 2 = **4**. "דל חד לגופיה": מורידים אחד, כי הפסוק הראשון בא ללמד את עצם מצוות הסוכה ולא לדרוש ממנו מספר (רש"י: "אין דורשין תחילות"). נשארות **3**: שתיים כהלכתן, והלכה למשה מסיני "גרעה" את השלישית והעמידה אותה על טפח.
- **החשבון של רבי שמעון**: בקריאה שלוש הפעמים נשמעות "בסוכות", ברבים: 2 + 2 + 2 = **6**. מורידים פסוק אחד לגופו (2), ונשארות **4**: שלוש כהלכתן, וההלכה גרעה את הרביעית לטפח.

> טיפ למורה: כותבים על הלוח שלוש עמודות: "המילה", "כתיב (חכמים)", "קריאה (רבי שמעון)". התלמידים מוצאים את המילים בחומש וממלאים: "בסכת" הראשונה, אחת לפי הכתיב ושתיים לפי הקריאה; "בסכת" השנייה, אותו דבר; "בסכות", שתיים לפי שניהם. אחר כך מחסירים יחד. אפשר להראות בגמרא שיש גם הסברים נוספים למחלוקת (ו ע"ב), למתקדמים.

שאלה לכיתה: למה, לדעתכם, הכתיב בספר התורה יכול ללמד משהו שלא שומעים בקריאה?

שלב ג (5 דקות): רב מתנה, "ולמחסה ולמסתור"

> **גמרא, סוכה ו ע"ב**
>
> רַב מַתְנָה אָמַר: טַעֲמֵיהּ דְּרַבִּי שִׁמְעוֹן מֵהָכָא: "וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל יוֹמָם מֵחֹרֶב וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר".

- **רב מתנה** מציע מקור אחר לשיטת רבי שמעון: הפסוק בישעיהו (ד, ו), שכבר פגשנו אצל רבי זירא בשיעור הראשון.
- **"ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר"**: הסוכה צריכה להגן מגשם ומרוח. רש"י: בלי ארבע מחיצות היא לא מגינה מהזרם, כי הרוח מכניסה את הגשם דרך הצד הפרוץ. לכן צריך שלוש דפנות שלמות לפחות.

שלב ד (8 דקות): היכן מעמידים את הטפח

> **גמרא, סוכה ו ע"ב - ז ע"א**
>
> וְאוֹתוֹ טָפַח הֵיכָן מַעֲמִידוֹ? אָמַר רַב: מַעֲמִידוֹ כְּנֶגֶד הַיּוֹצֵא. אָמְרִי לֵיהּ רַב כָּהֲנָא וְרַב אַסִּי לְרַב: וְיַעֲמִידֶנּוּ כְּנֶגֶד רֹאשׁ תּוֹר?! שְׁתֵּיק רַב. אִיתְּמַר נָמֵי, אָמַר שְׁמוּאֵל מִשְּׁמֵיהּ דְּלֵוִי: מַעֲמִידוֹ כְּנֶגֶד הַיּוֹצֵא. וְכֵן מוֹרִין בֵּי מִדְרְשָׁא: מַעֲמִידוֹ כְּנֶגֶד הַיּוֹצֵא.

- **"כנגד היוצא"**: רב אומר שמעמידים את הטפח בסוף אחת הדפנות, במקום שבו היא "יוצאת" ונגמרת. רש"י: אם הדפנות הן מזרחית וצפונית, שמים את הטפח בסוף הצפונית לצד מערב, או בסוף המזרחית לצד דרום.
- **קושיית רב כהנא ורב אסי**: "ויעמידנו כנגד ראש תור?!" הם הציעו להעמיד את הטפח באלכסון, בפינה שמול הדפנות. רש"י: "ראש תור" הוא קצה התלם בסוף השדה, שהולך באלכסון; טפח שעומד כך נראה נוטה לשתי המחיצות, "ומיחזי כארבע מחיצות". רב שתק.
- **שמואל בשם לוי**, וכך הורו בבית המדרש: מעמידים את הטפח "כנגד היוצא", כמו רב.

> **גמרא, סוכה ז ע"א**
>
> רַבִּי סִימוֹן, וְאִיתֵּימָא רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אָמַר: עוֹשֶׂה לוֹ טָפַח שׁוֹחֵק, וּמַעֲמִידוֹ בְּפָחוֹת מִשְּׁלֹשָׁה טְפָחִים סָמוּךְ לַדּוֹפֶן, וְכָל פָּחוֹת מִשְּׁלֹשָׁה סָמוּךְ לַדּוֹפֶן כְּלָבוּד דָּמֵי.

- **"טפח שוחק"**: טפח רחב. רש"י: מודדים בארבע אצבעות שאינן נוגעות זו בזו, כלומר טפח ועוד משהו.
- **"בפחות משלשה טפחים סמוך לדופן"**: מעמידים אותו במרחק של פחות משלושה טפחים מהדופן.
- **לבוד**: כלל בהלכה: רווח של פחות משלושה טפחים נחשב כאילו הוא סגור. כך הטפח והרווח נחשבים יחד כדופן רחבה יותר.

> טיפ למורה: חוזרים לדגם הדפים מהפתיחה. מעמידים את פס הטפח קרוב לקצה של אחד הדפים, ומראים: הרווח קטן משלושה טפחים, "כלבוד דמי".

סיכום (7 דקות)

	חכמים	רבי שמעון
כמה דפנות?	שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח	שלוש כהלכתן ורביעית אפילו טפח
הולכים לפי	הכתיב: "יש אם למסורת"	הקריאה: "יש אם למקרא"
החשבון	ארבע פחות אחת: שלוש	שש פחות שתיים: ארבע
מקור נוסף		רב מתנה: "ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר"

חוזרים לשאלת המפתח: הגמרא לומדת את מספר הדפנות מהאופן שבו המילה "סוכה" כתובה ונקראת בפסוקים, ומהלכה למשה מסיני שמקטינה את הדופן האחרונה לטפח.

להלכה: כדעת חכמים. סוכה עם שתי דפנות זו אצל זו (כמין גאם) כשרה כשעושים דופן שלישית ברוחב יותר מטפח, מעמידים אותה בפחות משלושה טפחים מאחת הדפנות ועושים צורת הפתח (שולחן ערוך, אורח חיים תרל, ב). אם שתי הדפנות זו מול זו, עושים דופן שלישית ברוחב ארבעה טפחים ומשהו (שם, תרל, ג; ובגמרא ז ע"א).

> הערה למורה: בשיעור לא נכנסים לפרטי "צורת הפתח". אפשר לומר לתלמידים שהשולחן ערוך מוסיף עוד תנאי, ושנלמד אותו בהמשך. מומלץ לעיין בשולחן ערוך ובנושאי כליו לפני השיעור.

שאלות לדיון

1. חכמים הולכים לפי איך שהמילה כתובה, ורבי שמעון לפי איך שהיא נשמעת. מה החשיבות של כל אחד מהם?

2. לפי רב מתנה, הסוכה צריכה להגן מגשם. בשיעור הראשון ראינו את רבי זירא, שלמד מאותו פסוק שהסוכה נועדה לצל. מה המשותף לשניהם?

3. התורה דורשת "דירת עראי", ובכל זאת צריך דפנות. איך סוכה יכולה להיות זמנית וגם מגינה?

4. "שתק רב": מה אפשר ללמוד מכך שהגמרא מספרת שגדול כמו רב שתק כששאלו אותו?

נספח: תשובות לדף העבודה

חלק א: (1) שְׁתַּיִם (2) וּשְׁלִישִׁית (3) שָׁלֹשׁ (4) וּרְבִיעִית (5) לַמָּסוֹרֶת (6) לַמִּקְרָא (7) וּלְמַחְסֶה (8) כְּלָבוּד. המילה "אַרְבַּע" במחסן היא מסיחה ואינה נכנסת.

חלק ב: חכמים: שתי דפנות כהלכתן ושלישית אפילו טפח; יש אם למסורת. רבי שמעון: שלוש כהלכתן ורביעית אפילו טפח; יש אם למקרא. רב מתנה: טעמו של רבי שמעון מ"ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר". רב (ושמואל בשם לוי): מעמידים את הטפח כנגד היוצא. רבי סימון (או רבי יהושע בן לוי): טפח שוחק בפחות משלושה טפחים מהדופן, כלבוד.

חלק ג:

1. שתי דפנות כהלכתן (שלמות) ודופן שלישית שאפילו טפח מספיק.

2. יש אם למסורת: הולכים לפי איך שהמילה כתובה בספר התורה (הכתיב). יש אם למקרא: הולכים לפי איך שהמילה נקראת.

3. בכתיב יש "בסכת", "בסכת" (אחת כל אחת) ו"בסכות" (שתיים): ביחד ארבע. מורידים אחת לגופו של הפסוק ונשארות שלוש: שתיים כהלכתן והשלישית טפח.

4. מהפסוק "וסוכה תהיה... ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר": סוכה צריכה להגן מגשם, ובלי מספיק דפנות הרוח מכניסה את הגשם.

5. כנגד היוצא, בסוף אחת הדפנות. לפי רבי סימון: טפח שוחק בפחות משלושה טפחים מהדופן, וכל פחות משלושה נחשב כאילו סגור (לבוד).

חלק ד: שאלה פתוחה. כל תשובה מנומקת מתקבלת.